

Úvod

JIŘÍ TOMEŠ, DAVID FESTA, JOSEF NOVOTNÝ

„Svobodná společnost připouští velký prostor pro rozdíly mezi lidmi, a to nejen co do jejich povahy, ale i co do jejich postavení. Hranice nerovnosti slučitelné se svobodou leží teprve tam, kde ti, kdo jsou zvyšhodněni, by chtěli upřít právo účasti těm, kdo jsou poškozeni, anebo je vůbec vyloučit z práva podílet se na sociálním, ekonomickém a politickém procesu. Proti obojímu pomůže pouze jediné – garantovaná základní vybavenost pro všechny. K tomu patří základní práva pro všechny občany, ale také základní úroveň životních podmínek, snad i garantovaný základní příjem, v každém případě však určité veřejné služby, které jsou přístupné všem.“
(Ralf Dabrendorf)

„Násilí je prvním východiskem neschopných a posledním východiskem bezmocných.“
(Isaac Asimov)

Svět se dynamicky rozvíjí a mění. V některých ohledech se proměňuje tak rychle, že není v silách jedince ani kolektivu odborníků všechny rysy této proměny – v omezeném čase přípravy publikace – postihnout, natož je kvalitně a odpovídajícím způsobem interpretovat a srozumitelně vysvětlit. Nejviditelnějším projevem rozvoje a změn je patrně technologický pokrok, sycený kontinuálním přílivem proudu inovací. Ty umožňuje především stále podrobnější poznání jednotlivých dílčích oblastí přírodního světa. Na druhé straně je zarážející, jak málo víme o světě jako celku a o společnosti, která jej obývá. Navzdory všem úspěchům moderní vědy neumíme (či nechceme) řešit celou řadu problémů, které se díky procesům, jež se s jistou mírou zjednodušení označují jako globalizace, staly skutečně globálními. Nejsme úspěšní ani v úsilí, abychom odstranili jeden z nejnesmyslnějších paradoxů naší doby, kterým je naznačený rozpor mezi stupněm instrumentálně-technologické vyspělosti lidské společnosti a její neschopností omezit strádání podstatné části z jejích členů.

Proč tomu tak je, představuje velkou otázku i výzvu vědecké obci, politikům i celé společnosti. Neumíme s jistotou, důvěryhodně odpovědět ani na základní otázku, a to zda a jak se svět proměňuje. Děje se tak spíše zásluhou nespoutaných tržních sil a globalizace, nebo aktivitou politiků? Kdo z nich má větší podíl na globálních problémech, jež nás sužují? Zdánlivě je odpověď prostá. Pokud přijmeme neoliberalní koncept sociálně ekonomického rozvoje světa, pak by svobodné působení

tržních sil mělo časem vést k vyrovnávání rozdílů, zejména v geografickém ohledu, tedy mezi zeměmi a oblastmi světa. Že k tomu nedochází, není ani tak důsledkem selhání trhu, jako selhávání nedokonalého institucionálního rámce jeho fungování. Tedy o selhání politiků, kteří mají toto fungování zajišťovat, a veřejnosti – voličů, kteří na ně mají dohlížet.

Další principiální otázku představuje, zda politické síly a tradiční politické instituce, tj. státy a mezinárodní organizace, jsou vůbec schopny vývoj světa kontrolovat a řešit jeho problémy. Přitom na začátku uvažování o problémech a konfliktech světa jsme postaveni před problém, jak objekt a předmět studia vymezit. Co je objektem našeho zájmu? Který či jaký svět to je? Ten náš? Svět ve kterém žijeme, resp. který nás bezprostředně obklopuje, v jehož rámci uskutečňujeme většinu interakcí? Přitom o jejich nepřímých dopadech nemusíme mít ponětí nebo alespoň kvalitní informace. Jedná se o jeden svět, nebo je jich více? Kterými sousedy je tento náš svět omezen? Můžeme si být jisti, že naše chování neovlivňuje životy jiných a jinde? Je v pořádku, že vyspělý svět konzumuje asi čtyři pětiny surovin, že přispívá asi dvěma třetinami ke znečišťování Země a přitom jeho podíl na světové populaci je pětinový? Je v pořádku, že se snaží organizovat ostatní svět podle svých potřeb a nikoli podle univerzálních pravidel, která by měla vést nejen ke konkrétní odpovědnosti za vznikající problémy, ale také k uplatňování elementární spravedlnosti při rozdělování pozitivních efektů produkce?

Uvedené otázky tak naznačují předmět studia a zájmu odborné i široké veřejnosti, jimiž jsou procesy, které svět diferencují a rozdělují, nebo naopak rozdílné světy spojují (často necitlivě). Zároveň tak generují problémy a konflikty v rámci věčného soupeření individuálních, skupinových (zejména firemních) a národních zájmů. V procesu globalizace a zesilující vzájemné závislosti (interdependence) tyto problémy a konflikty nabývají mnohem rozmanitějších podob než kdykoli v minulosti. Navíc před nás kladou řadu otázek, týkajících se jejich významu, povahy a souvislostí. Ve výše uvedeném duchu je lze generalizovaně prezentovat jako střety a konflikty následujících světů:

- **Světa vyspělých a bohatých** na jedné straně a **chudých a zaostalých** zemí na straně druhé. Nebo také jde o střet **severu a jihu**, resp. **západu a zbytku světa** (*West against Rest*). Podle Wallersteina je svět rozdělen na vyspělé jádro, přechodnou semiperiferii a zaostalou periferii. Vznikají pak častěji konflikty na periferii, protože ji jádro a semiperiferie využívá? Naznačují to neomarxisté, ale nejen oni. Nebo tam vznikají spíše proto, že periferie je na okraji zájmu a umožňuje působení sil, které by ve vyspělejších zemích byly pod kontrolou? V rámci semiperiferie pak konflikty vyvolává především modernizace – rizikový přechod od tradičních, konzervativních a autokratických společností ke společnostem demokratickým a liberálním. Analogii k nim představují podle manželů Tofflerových konflikty, plodící soubor mezi druhou a třetí vlnou, mezi starou, usedlou, hierarchizovanou industriální společností a novou, modernizovanou mobilní informační společností.
- **Světa jednotlivých civilizací**, jak je definoval Huntington. Zásadní střet se přitom odehrává mezi islámskou a křesťanskou, event. křesťansko-židovskou

civilizací. Tento souboj lze také interpretovat jako souboj mezi světem/společností modernizovanou, tudíž sekularizovanou, a mezi světem, kde základní sféry života ovlivňuje náboženství, a který se pod tlakem modernizace hroutí a generuje konflikty. Nejedná se však spíše o střet fundamentalistů na obou stranách konfliktu, jak upozorňují znalci islámu (např. Mendel¹) a znalci religiózních hnutí?

- **Světa míru**, kde vládne islám (dár al-islám), a **světa války** (dár al-harb), jenž není pod islámskou kontrolou; nebo, jak provokativně říká Benjamin Kuras, světa, kde islám ještě nevládne.
- **Světa etnických a náboženských aspirací** a **světa multikulturního** či **světa tolerantních společností**. Světa, který charakterizuje politika (souboj) identity nebo politika společných zájmů.
- **Světa univerzálních hodnot** (na nichž se však různé světy nemohou dohodnout), či **světa partikulárních zájmů**, jakkoli definovaných.
- **Světa globalizovaného** (skupin a lidí, kteří podle Kaldorové² hovoří anglicky, používají faxy, e-maily, satelitní telefony a televize, dolary či eura a platební karty a volně se pohybují po celém světě) a **světa marginalizovaného** (plného lidí zapomenutých a odkázaných na primitivní směnu a předurčený způsob obživy, nebo na humanitární pomoc, a tudíž lidí méněcenných), lidí, z globálního světa prakticky vyloučených a odsouzených k přežívání a na milost či nemilost agresivnějších predátorských skupin.
- **Světa původních obyvatel**, kteří chtějí přežít v souladu s přírodou a tradicemi a **světa „nových“ lidí (*homo oeconomicus*) reálné i virtuální spotřeby**. Světa společnosti, která se neřídí jiným zákonem než zákonem zisku.
- **Světa práva** (kde vládou zákony a respekt k nim) a **uplatňování lidských práv a světa práva silnějšího**, který zákony uplatňuje selektivně, resp. upravuje je podle svých potřeb, a kde se lidská práva omezují ve prospěch „vyšších“ mocí. Přitom právo si upravují jak autoritativní režimy, které s právem nakládají libovolně, tak i demokratické země, a zejména velmoci, zvláště ve vztahu k zahraničí a k principům mezinárodního práva.
- **Světa trvale udržitelné úrovně** i rozvoje a **světa neudržitelných podmínek**, devastovaného životního prostředí, které však mohou ten první svět významně narušit, nebo také, jak říká Al Maliki-Levá, **světa trvale udržitelné války**³, který ovšem nemá protipól, neboť o světě trvale udržitelného míru se zatím stále nedá hovořit.
- **Světa vyčerpateľných zdrojů** (surovin a zdrojů obživy) a **nevyčerpateľné lidské tvořivosti**, ale také touhy po individuální (sebe)realizaci; nebo také světa, konzumujícího většinu surovin, a světa, který většinu z nich za stále vyšší ceny poskytuje.

1 Miloš Mendel: Islám mezi dialogem a střetem civilizací (<http://www.orient.cas.cz/odd/oaf/mendel/mezpolit.htm>)

2 Mary Kaldor: *New Old Wars, Organized Violence in A Global Era*. Polity Press, Cambridge 2001.

3 Vladimíra Al Maliki-Levá: Svět trvale udržitelné války a širokospektrální dominance (<http://www.blisty.cz/2006/12/22/art31939.html>).

- **Světa nadnárodních korporací**, které se kromě akcionářů nikomu ze svých, často kontroverzních aktivit nezodpovídají, a **světa nevládních občanských organizací** a aktivit, které vyjadřují bezprostřední zájmy většiny obyvatel.
- **Světa sociálních hnutí** (usilujících o spravedlivější podíl na správě vlastních zdrojů) a **světa asociálního chování** anonymních nadnárodních firem (krytých často svými vládami, ohánějícími se národními zájmy).

Z uvedeného výčtu vyplývá, že v rámci uvedených střetů a tendencí bude velmi obtížné formovat nový stabilní geopolitický systém či architekturu mezinárodních vztahů a systém globální odpovědnosti, které by měly být základem řešení globálních problémů a násilných konfliktů.

Je také zřejmé, že v rámci uvedených střetů lze identifikovat síly a zájmy, které na jedné straně určují povahu geopolitického systému, orientaci jeho vývoje i charakter konfliktů a na druhé straně ty, které mu podléhají. Většina autorů se shoduje v tom, že největší vliv na uspořádání světa mají velmoci. Ty ovlivňují rozdělení moci, jež příslušný geopolitický systém formuje i jeho proměny. V interakcích velmocí a mocností druhého řádu se rodí nový systém – často v krizích a konfliktech. Vedle geopolitických sil, produkovaných subjektivní vůlí velmocí, idejemi či prozřetelností, působí také nespoutané síly „objektivních“ procesů globalizace. Odborníci se pak přou, nakolik jsou tyto procesy spontánní a nakolik jsou – státy nebo firmami – kontrolované a kontrolovatelné. Je tomu tak i proto, že zvýšená geopolitická aktivita, stejně jako zvýšená mobilita kapitálu, osob a zboží v rámci procesu globalizace, má kontroverzní dopady. Ve vyspělejší části světa globalizace přispívá k rozvoji a k zajištění blahobytu, a to díky uplatnění všech forem mezinárodní „dělby“ práce (kterou však organizuje vyspělé jádro) a outsourcingu. V chudší části světa pak vzbuzuje naději na zapojení do úspěšných podnikatelských struktur, ale přináší také mnoho problémů. Řada oblastí a zemí totiž nedokáže z globalizace nic vytěžit nebo je jí (či alespoň některými jejími procesy) ovlivněna negativně. Rychlé změny, které politická a ekonomická globalizace přináší, vyvolávají stres i v obyvatelích vyspělých zemí, u tradičních a statických společností a kultur pak mohou mít destruktivní účinky a produkují problémy a konflikty.

Konec bipolárního soupeření v rámci systému studené války – nejen v duchu geopolitického uvažování Modelskiho a Taylora – právě takovou změnu představuje. Podle většiny odborníků jsme svědky zrodu nového geopolitického systému (*emerging system*) – systému, založeného na dominanci Spojených států amerických, vítěze studené války a jediné skutečné velmoci. Také proto lze aktivitu USA charakterizovat jako nový unilateralismus, který směřuje k umocnění americké síly a potvrzení jejich hegemonie. **Projekt pro nové americké století**⁴ představuje vizi i plán idealistických konzervativních politiků, především jak promítnout americkou vojenskou a ekonomickou moc do světa, jak zformovat geopolitický systém v duchu *pax americana*. Představují konflikty, které USA při prosazování velmocenských (ale i univerzál-

4 Project for the New American Century (PNAC), <http://www.newamericancentury.org/>, http://en.wikipedia.org/wiki/Project_for_the_New_American_Century.

ních) zájmů plodí, jen přechodný jev, nutné zlo na cestě za novou stabilitou? A jsou vůbec USA opravdovým hegemonem, který je schopen světu vnutit svoji vůli? Rozhodně se o to snaží, intenzivně v Iráku, resp. na Blízkém východě, méně již v Afghánistánu či na jiných frontách. Huntington tvrdil, že po válce v Perském zálivu se záliv stal americkým jezerem. Aby se tak skutečně stalo, je nutné na jeho březích posílit americkou přítomnost. Ale podle mnohých odborníků – nejen tradičních kritiků Bushovy politiky, jako je Chomsky, Chossudovsky, Chuaová nebo O’Loughlin, a podle značné části evropské vědecké obce – je tato strategie špatná a neúspěšná, resp. kontraproduktivní. Podle již převažujícího názoru, a to nejen ve světle rysujícího se fiaska v Iráku, schopnost prosazovat velmocenské zájmy USA pozbyly, zejména pro svůj unilateralismus. Na druhé straně se musíme ptát, zda ve světě existuje jiná síla (institute), která by byla schopna a ochotna vnutit světu alespoň základní pravidla fungování – pravidla, založená na respektování univerzálních (lidských) práv –, když OSN takovou institucí zjevně není. Sociolog Ulrich Beck naznačuje, že snahy USA a mezinárodního společenství o ochranu lidských práv i v rámci suverénních zemí (Kosovo 1999 a Irák 2003)⁵ představují nový a perspektivní trend „militárního humanismu“ nových geopolitických misí. Problémem je ovšem jejich selektivnost, výjimečnost a nejisté výsledky.

Je zřejmé, že svět čeká komplikovanější cesta ke stabilitě, než jak se na počátku 90. let 20. století zdálo. Vypadá to, že žijeme v očekávání nového „světového koncertu“, v němž Evropa, resp. Evropská unie – na rozdíl od USA, Číny nebo Ruska – ještě neví, jaký part v jeho rámci bude či míní hrát. Rozhodující silou totiž patrně již nebude vojensko-politická moc, nýbrž schopnost reagovat na problémy doby. Přitom za jeden z nejdůležitějších problémů lze považovat nezávislost na mizejících energetických a surovinových zdrojích a schopnost zajistit v nových podmínkách trvale udržitelnou úroveň života. Mezitím, či právě proto budeme svědky ještě mnoha konfliktů, neboť nové soupeření o (staro)nové zdroje se bude odehrávat v rámci stále více nepřehledné kombinace jeho starých i nových forem, uplatňování idealistických i realistických přístupů a zájmů rozmanitých aktérů, které státy přestávají kontrolovat (resp. nad nimiž ztrácejí, či ztratily moc).

Naznačené geopolitické aktivity nelze oddělovat od globalizace. V řadě ohledů se jedná o rub a líc jedné mince. Přestože se termíny geopolitika a geopolitická aktivity stále používají převážně ve spojení se státy a aliancemi, a přesto, že geopolitické aktivity (rozuměj aktivity zahraničně politické a vojensko-politické) stále představují důležitý nástroj prosazování mocenských zájmů, globalizace pojetí geopolitiky proměnila. Nyní jde vždy a především o prosazování zájmů ekonomických. Geopolitika již není jen nástrojem států, ale také firem a kapitálu. Nejvýznamnější procesy globalizace lze prakticky ztotožnit s nejvýznamnějšími geopolitickými aktivitami, jsou za nimi také stejné síly a instituce – Mezinárodní měnový fond, Světová banka, USA a Evropská unie, nebo také 500 nejsilnějších korporací světa⁶. Nejde přitom

5 Ulrich Beck (2005): War is Peace: On Post-National War. Security Dialog, 36(1), s. 5–26.

6 Forbes uvádí, že hodnota majetku necelých 600 nejbohatších společností světa odpovídá souhrnu HDP 170 „chudších“ zemí světa (viz <http://www.forbes.com/lists/>).

jen o suroviny a o prioritní zájem o bezproblémový dovoz ropy, který představuje geopolitický imperativ USA, EU, Číny nebo Indie. Moc dosud nejvýznamnějších aktérů – velmocí a jednotlivých států – slábně. Sílí však moc často anonymního kapitálu na jedné straně a síla nevládních občanských aktivit, které se proti ní bouří, na straně druhé. Zesiluje souboj o mediální prostor, o možnosti manipulace voliči, soukmenovci, masami ve prospěch rozmanitých, vesměs však partikulárních cílů. Globalizace tak ovlivňuje život a vývoj světa v mnoha směrech a procesech, jejichž efekty se stále hůře identifikují a interpretují. A tak současný vývoj lze charakterizovat následovně: stále více problémů na lokální a regionální úrovni se stává problémy globálními a tyto globální problémy stále intenzivněji ovlivňují životy a procesy na úrovni lokální.

Předložená kniha je souborem sedmi příspěvků šesti autorů z řad geografů, sociologů a sociálních antropologů. První příspěvek knihy, od **Alemayehu Kumsy**, se dotýká konceptů globalizace a globálního uspořádání, diskutuje historické fáze formování globálního systému a v závěru uvádí příklad negativních dopadů fungování mezinárodních finančních institucí v čele s Mezinárodním měnovým fondem. Zajímavá je konfrontace názorů několika známých odborníků na jednotlivé aspekty organizace světového systému. Autor se pokouší poznatky vzešlé z diskuse generalizovat a vyčleňuje čtyři základní proudy přístupů. Představitelem prvního proudu je I. Wallerstein, jenž klade důraz na ekonomickou dimenzi, resp. na existenci a historický vývoj světového systému. Jako zástupce druhého proudu uvádí autor J. W. Meyera a jeho koncept globálního občanského řádu reprezentovaného universalismem, idejemi pokroku a rovnosti mezi občany a národy. Třetí proud zastupuje R. Robertson a jeho sociologický pohled na světový kulturní systém. Konečně N. Luhman, typický představitel čtvrtého proudu, zdůrazňuje zásadní roli modernizace, spojené s funkční diferenciací společenských systémů, které podmiňují vznik systému globálního.

Kumsův článek představuje pouze určitý vstup do problematiky globalizace, jenž zahrnuje obrovské množství aspektů a projevuje se v řadě kontroverzních procesů a efektů. Mezi ně a nejvíce diskutované patří:

- globalizace nemocí (epidemií), které se šíří rychleji než při omezených kontaktech v minulosti;
- globalizace ekonomická, kterou lze rozdělit na globalizaci obchodu, produkce (celosvětová dělba práce – *headquarters*, surovinové a levné země) a financí, v jejímž rámci se generují jak efekty pozitivní (pohotovostní platby a investování, akvizice), tak efekty negativní (úniky do daňových rájů, praní špinavých peněz, počítačová kriminalita);
- globalizace a prohlubování sociálních rozdílů, jež je výsledkem skutečnosti, že z pozitivních efektů globalizace umí těžit jen někteří, obvykle silnější, vzdělanější a flexibilnější aktéři;
- globalizace vládnutí (*governance*), která je stále, i přes existenci zmíněných globálních institucí, ještě v raném stadiu rozvoje.

Velký problém představuje globalizace kriminality a s ní související globalizace násilných konfliktů a válek. Např. Manuel Castells⁷ soudí, že celosvětový trend deregulace, privatizace (státy se zbavují kontroly i odpovědnosti za procesy, které ovlivňují) přispívá k rozvoji kriminálních aktivit a jejich globálnímu rozšiřování a propojování. Mizí také hranice mezi kriminalitou jednotlivců a skupin na jedné straně a kriminalitou firem a států na straně druhé. Vývoj integrace Evropy, resp. EU donedávna skýtal naději na zformování jednotné bezpečnostní politiky, institucí a nástrojů, které by časem mohly negativní vlivy globalizace kriminálních aktivit omezit; ty se však globalizují mnohem rychleji, než se sladují zájmy národních států. Právě zmíněné sobecké národní zájmy však tomuto vývoji mohou (a také se snaží) zabránit.

Jelikož prakticky všechny kapitoly této knihy se nějakým způsobem vztahují k rozvojovému světu (resp. dotýkají se vztahu mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi), představuje významné téma problematika kolonialismu a postkolonialismu, kterou se ve druhé kapitole zabývá **Hana Horáková-Novotná**. Řada problémů a konfliktů rozvojového světa má totiž kořeny v koloniálním období. Důsledky kolonizačních a dekolonizačních procesů – jak pro kolonizátory, tak i kolonizované společnosti – jsou nadmíru komplexní, mnohohrstevnaté a vykazují jak globální souvislosti, tak globální význam, a to nejen proto, že generují některé globální problémy. Také některé geopolitické koncepty a aktivity se realizují, či stále recyklují v duchu (neo)koloniálních tradic uvažování. O tom svědčí např. perspektivní rozdělení světa, kterému budou dominovat Spojené státy americké a Evropa a Spojené státy (východní) Asie, využívající zbytek, tzv. Resourcii, tj. zejména Afriku.

Kromě časoprostorového vymezení kolonialismu a imperialismu autorka v první části příspěvku zmiňuje nejvlivnější teorie imperialismu a diskutuje dichotomii „my“ a „oni“, tedy střet Evropy s „tím druhým“. Dále je stručně charakterizována dekolonizace, její příčiny a důsledky, a rovněž posun od kolonialismu ke koloniálnímu diskurzu. Ve druhé části příspěvku, věnované postkolonialismu, se Hana Horáková-Novotná zabývá různými koncepcemi postkolonialismu, jak nedávno našly své uplatnění v rámci postkoloniálních studií na západních univerzitách. Text autorky kriticky hodnotí produkci nejvýznamnějších představitelů postkoloniálních studií – tzv. svatou trojici, kterou tvoří Said, Bhabha a Spivaková. V závěru naznačuje možnosti postkoloniálních studií v české akademické obci.

Také problematika postkolonialismu nabízí řadu studijních otázek a témat, jež úzce souvisejí jak s problematikou globalizace, tak bezpečnostní situace a ozbrojených konfliktů. Lze např. tvrdit, že většina obyvatel současných zaostalých (postkoloniálních) zemí je méně nezávislá a svobodná než před 40–50 lety? Zcela určitě jsou na tom mnohé země ekonomicky hůře než na konci koloniální éry. To, čeho bývalé koloniální velmoci nedosáhly vojensko-politicky, toho v postkoloniální epoše dosáhly ekonomicky a s vynaložením nižších nákladů (stačí např. zkorumpovat vládců a mocenské elity). Nejen provokativní Niall Ferguson se zamýšlí nad tím,

7 Castells, M. (1998): End of Millenium (Vol. 3 The Information Age: Economy, Society and Culture). Blackwell, Oxford, s. 166–205.

zda vůbec jsou takové země schopny odpovědně si vládnout samy, tj. ve prospěch většiny obyvatel.

Pokud budeme za primární cíl celosvětového lidského snažení považovat trvale udržitelný rozvoj, pak by podmínkou jeho realizace – vedle (pokusu o) zvládnutí negativních vlivů globalizace a stabilizace geopolitického systému – mělo být zajištění základního lidského práva, práva na život. Přestože optimisté, kteří s koncem studené války avizovali vítězství liberální demokracie a tedy relativně nudnou, totiž klidnou budoucnost, již svůj optimismus ztratili, resp. revidovali (srovnejme vývoj názorů Francise Fukuyamy a jeho díla z let 1989 a 2004 nebo 2006)⁸, naproti tomu řada dalších (např. *Human Security Report* 2005) dokumentuje úspěchy mírového úsilí a zásadní zlepšení bezpečnostní situace ve světě.

Tématu současných válek a ozbrojených konfliktů – také proto, že představují nejvyhrocenější případ sociálních konfliktů – jsou věnovány dvě kapitoly. Jedná se o problematiku atraktivní, ale u nás až donedávna odbornou obcí poněkud opomíjenou, s výjimkou vojenských kruhů (viz např. *Vojenské rozhledy*) a několika autorů (Balabán, Eichler, Kříž, Rašek, Šedivý). Vzhledem k zapojování Česka do evropských a mezinárodních struktur (včetně působení jednotek v rámci sil – misí OSN a NATO a včetně humanitárních aktivit v čele s organizací Člověk v tísni) začíná být ozbrojeným konfliktům v cizině věnována větší pozornost. Zejména práce mladých autorů (Bílková, Bureš, Ditrych, Kváča, Souleimanov, Romancov, Waisová) naznačují, že mírová studia či studia bezpečnostní problematiky (včetně válek) představují široké pole, na kterém si také autoři země, která byla vždy spíše objektem zájmu silnějších geopolitických sil, než aktérem promlouvajícím do dění ve světě, mohou najít témata, jejichž řešení přispěje alespoň k obohacení široké diskuse na tomto poli.

V prvním článku o příčinách současných válek Jiří Tomeš široké téma „zužuje“ na dvě základní otázky, které zároveň představují dva velké problémy studia ozbrojených konfliktů. První představuje metodologický přístup a používání rozmanitých datasetů válek a konfliktů. Autor naznačuje, že lpění na „exaktních“ kritériích válek a ozbrojených konfliktů (počty obětí, status aktérů, kontinuita) kontrastuje s proměnami, jimiž ozbrojené konflikty po konci studené války prošly, a s jejich stále více postmoderním charakterem. Poukazuje na rozpor, jenž přináší používání zdánlivě přesných počtů válek a bojových obětí a na ně aplikovaných sofistikovaných statistických metod pro situace, kdy naprostou většinu obětí tvoří civilisté a kdy se tedy rozlišování mezi tradiční válkou a dalšími formami ozbrojených aktivit stává – nejen s ohledem na zmíněné oběti – irelevantní. Metodologické problémy pochopitelně ovlivňují nejdůležitější sféru studia konfliktů, tj. vysvětlování jejich příčin. Ve druhé části článku autor v návaznosti na základní teoretické přístupy poukazuje na diskusi o explanaci válek a zdůrazňuje, jak se v tomto ohledu názory odborníků významně liší. Základní spor se vede o to, zda hlavní faktory a příčiny válek a násilných kon-

8 Francis Fukuyama: *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Cornell University Press, Ithaca, 2004. *Nation-Building: Beyond Afghanistan and Iraq*. Johns Hopkins University Press, 2006.

fliktů jsou povahy kulturní, ekonomické nebo politické. Zejména nové práce (např. Arnsonová a Zartman, Ballentineová a Sherman, Kaldorová, Kalyvas, Sambanis) však již naznačují, že také původní „fundamentalisté“ či „redukcionisté“ (Paul Collier a skupina expertů Světové banky), vyzdvihující ekonomické faktory jako primární příčiny válek a ozbrojených konfliktů, začínají své kvantitativní analýzy doplňovat o kvalitativní studie jednotlivých konfliktů, včetně šetření v terénu, a své závěry poněkud korigovat.

V rámci druhé kapitoly o současných válkách se **Jiří Tomeš** věnuje hodnocení proměny charakteru a obrazu válek a ozbrojených konfliktů, kterou potvrzuje převážná většina odborníků (nikoli však všichni). Jak se svět válek proměnil či v jakých ohledech, o to se však opět vedou spory. Autor nastiňuje ve zkratce řadu aspektů, v nichž jsou konflikty po konci studené války nové. Zároveň však kriticky upozorňuje na to, že skutečně nových prvků je velmi málo. To platí i o proměně geografického obrazu současných konfliktů, která ovšem ukazuje jasnou tendenci jejich koncentrace na periferii světa a podél dělících linií kulturních společenstev.

Oba příspěvky tak chtějí upozornit na skutečnost, jak i přes snahu po objektivizaci studia stále existují možnosti subjektivního přístupu a rozdílné interpretace zdánlivě tak obvyklých či známých jevů, jakými jsou války. Odpověď na otázku, jak konec studené války přispěl k vývoji válek a k proměně jejich obrazu, tak zůstává i nadále otevřená. Přesto lze konstatovat, že již máme o světě konfliktů dostatek poznatků, abychom mohli identifikovat nejen jejich strůjce, ale i formulovat opatření, jak je eliminovat. Chybí však skutečná vůle a supranacionální autorita, která by je realizovala.

Za nejvýznamnější podmínku mírového, resp. bezpečnějšího rozvoje se považuje rozvoj sociálně ekonomický a výsledně odpovídající kvalita života. Již jednoduché srovnání zemí podle indexu lidského rozvoje a výskytu ozbrojených konfliktů⁹ a humanitárních katastrof dokumentuje zřejmé souvislosti ekonomické úrovně a bezpečnosti. Problémy rozvoje a růstu znamenají také růst problémů, zejména proto, že rozvoj je již z podstaty nerovnoměrný, a to v čase i v prostoru. Celá plejáda vědců (v čele s nositeli Nobelových cen) diskutuje problémy rozvoje a rozvojové pomoci, možnosti implementace úspěšných systémů a modelů ekonomického a společensko-politického systému do zaostalých zemí. Přitom stále neznáme odpověď na takové základní otázky, jako např., zda je demokracie podmínkou úspěšného ekonomického rozvoje nebo naopak.

Příspěvek **Josefa Novotného** je složen ze tří relativně odlišných částí. V první části se autor pokouší o stručné nastínění přístupů k rozvojové problematice, resp. k otázkám rozvoje chudých zemí. Zdůrazněn je přitom politicko-ideologický kontext této problematiky, neboť vztahy mezi bohatými a chudými (ať už se jedná o země, sociální skupiny nebo jednotlivce) byly vždy do značné míry formovány politicky a ideologicky. Pojítkem druhé a třetí části je problematika nerovnosti ve společnosti. Cílem druhé části je poukázat na některé důvody, proč se vlastně eko-

⁹ Human Development Report 2005 (http://hdr.undp.org/reports/global/2005/pdf/HDR05_complete.pdf).

nomickými nerovnostmi ve společnosti zabývat. Zdůrazněny jsou příčinné souvislosti mezi charakterem distribuce příjmů, ekonomickým růstem a mírou (příjmové) chudoby. Z hlediska současných trendů autor poukazuje na evidovaný nárůst příjmových nerovností uvnitř řady rozvojových zemí, který spojuje s některými procesy ekonomické globalizace. Třetí část je věnována pokusu o interpretaci existujících empirických poznatků o vývoji globální příjmové nerovnosti. Autor se také pokouší osvětlit neoprávněnost častých jednostranných proklamací o zvyšování či snižování světové příjmové nerovnosti. Ačkoliv soudobý trend globální příjmové nerovnosti podle něj není zřejmý, dochází ke změnám ve struktuře jejích zdrojů. Klesá relativní význam mezistátních ekonomických rozdílů a roste význam rozdílů vnitrostátních. Závěrem autor naznačuje, že globalizace světovou společnost rozděluje stále zřetelněji po příjmových vrstvách. Upozorňuje tak (mj. i v souladu s přesvědčením řady ekonomů a bezpečnostních expertů) na riziko dalších sociálních problémů a konfliktů, které majetkové rozdíly, a zejména příležitost je (třeba i násilím) změnit, silně stimuluje¹⁰.

Další významný problém současného světa představuje právo na sebeurčení, vlastní identitu a na kulturní rozvoj, která se v rozvojovém světě obvykle nerespektují. Je pozoruhodné, že některé národy mohou, i když většinou za cenu velkých obětí, naplnit ideu vlastního státu (Eritrea, Východní Timor, a pravděpodobně Kosovo a Palestina). Jiným vlády států a mezinárodní společnosti toto právo ani nedopřejí ani s jeho realizací nepomohou. Čečensko, turecký či iránský Kurdistán, Tibet, Ujgursko, tamilský Illám, „stát“ Karenů, jižní Súdán představují dlouhodobě odstrašující příklady lhostejnosti vůči principům, kterými se mezinárodní společnosti v čele s OSN honosí. Ani tak jasné případy, jako je faktické rozdělení Somálska na funkční Somaliland a nefunkční vlastní (bývalé italské) Somálsko s Mogadišem, nevedou (na rozdíl od problematického Kosova) k procesu jeho uznání mezinárodním společenstvím. Ještě hůře na tom jsou některé původní populace, kterým v jejich vlastních zemích často hrozí zánik. V řadě případů jsou opomíjené „malé“ konflikty spojeny s otázkou přežití některých etnik, např. v Amazonii, Nigérii, Etiopii nebo ve střední Africe (viz tragický osud pygmejů Twa, kteří byli v rámci „první africké války“ dokonce loveni jako zvěř).

Již prvotní globalizace, založená na koloniální expanzi (15.–19. století) připravila Zemi o většinu původních populací, zejména v Novém světě, přičemž tento negativní trend leckde pokračuje. Osud a vývoj řady původních etnik (*indigenous people*) je však v řadě ohledů paradoxní. V Kanadě eskymáčtí Inuité získali do správy celou velkou provincii (Nunavut) a v Austrálii byly původním obyvatelům (*aboriginals*) vráceny jejich symboly jako Uluru/Ayers Rock, které nyní mohou spravovat a používat ke svému prospěchu a komerčnímu rozvoji (vesměs proto, že téměř nikdo se

10 Souvislosti globalizace, nerovnoměrného rozvoje a ozbrojených konfliktů dokumentují některé údaje. Např. druhou nejčastější příčinu dětské úmrtnosti v rozvojovém světě představují průjmová onemocnění. Např. *Human Development Report 2006* uvádí, že mají ročně na svědomí úmrtí 1,8 miliónu dětí, šestkrát více než činil průměrný roční počet všech obětí ve válkách a konfliktech 90. let. Tento údaj je však zavádějící, neboť právě v důsledku válek, uprchlických vln a humanitárních katastrof se prudce zvyšuje obecná, a zejména dětská úmrtnost, zvláště pak v důsledku epidemii (včetně průjmových).

již nemůže – neumí či nechce – žít tradičním způsobem). Naproti tomu je situace mnoha malých etnických populací diametrálně odlišná a některé jsou na pokraji vyhynutí. Uvedené problémy představují inspirační zdroj kapitoly **Lívie Šavelkové**, která se v ní soustřeďuje na konstrukci identity domorodce v rámci globalizující se společnosti. Ve svém příspěvku se snaží odpovědět na otázku, kdo jsou původní obyvatelé světa, jejichž identitu se snaží pod různými definicemi vymezit světové organizace, neziskový sektor, vlády jednotlivých států a vůči nimž se snaží vymezit i samotní představitelé domorodých skupin. Autorka se dále soustředí nejen na procesy, jimž byli a jsou původní obyvatelé vystaveni ze strany dominantních společností (jako asimilace, genocida, etnocida, ekocida, integrace), ale také na ty, kterými zpravidla v jejich důsledku procházejí (jako například etnizace, či „revitalizace“). Domorodí obyvatelé jsou vnímáni v rámci vztahu ke státu, k mezinárodnímu společenství, k mezinárodnímu právu a studiu etnicity.

V protikladu s procesy globalizace, jimiž primárně vládnou a z nichž nejvíce těží velmocí a velmocenské struktury finančního kapitálu a nadnárodních korporací „Západu“, aktivizují se také těmito procesy dotčení obyvatelé (nejen původní populace) a odpůrci takto determinovaného toku dějin a jejich jednostranné neoliberalní interpretace. Tento odpor vůči globalizaci, resp. jejím negativním dopadům, má řadu podob, až v posledním období však dochází ke koordinaci jeho aktivit. Právě tento proces se pokouší zachytit a analyzovat **David Festa**. V úvodu svého příspěvku autor diskutuje události, které vedly na konci 90. let 20. století k demonstracím a protestům proti institucím, jako je Světová obchodní organizace nebo Mezinárodní měnový fond. V této souvislosti zmiňuje roli tzv. antiglobalizačních hnutí, jejichž koordinovaný odpor je namířen nejen vůči konkrétním problémům, jež přináší globalizace, ale proti současnému korporativnímu kapitalismu jako takovému. Vznikající antiglobalizační či lokální sociální hnutí formulují svůj postoj jako protest či hledání alternativ vůči globalizaci, vnímané jako neoliberální projekt. Tedy proti takové globalizaci, z níž profitují jen silné ekonomické subjekty, např. nadnárodní společnosti. V další části stručně seznamuje s hlavními teoretickými přístupy k pojetí sociálních hnutí a kolektivního jednání, které se doposud v sociálních vědách vyprofilovaly.

Hlavní část příspěvku je zaměřena na příklady jednotlivých sociálních hnutí, např. hnutí Zachraňte řeku Narmadu v Indii, hnutí seringueiros v Brazílii. Popisuje důvody a výsledky úsilí těchto hnutí postavit se proti „snahám o rozvoj“ vlastního území, jež jsou jim vnucovány zvnějšku, nadnárodními korporacemi, mezinárodními finančními institucemi i vládami států. Festa dále dokládá, jaké metody, strategie a prostředky jednotlivá hnutí používají, aby svůj odpor a cíle přenesla na řádově vyšší úroveň (státní, transnacionální) a stala se tak součástí transnacionálních sítí, které sdružují sociální hnutí z celého světa (jako PGA, WSF, ATTAC). Pro tento vznikající prostor spolupráce a kontaktů i společných akcí zavádí pojem transnacionální prostor rezistence. Je ovšem otázkou, zda se tento prostor zaplní a propojí s dalšími občanskými aktivitami, sledujícími podobné cíle, které zejména po konci studené války prodělaly obrovský rozvoj, a aktéři operující v jeho rámci dosáhnou vyšší efektivity.

Globalizace totiž také přispěla k tomu, že se rozmnožily aktivity občanského sektoru; sféra nevládních organizací čítá asi 50 000 subjektů mezinárodních a již více než 10 miliónů subjektů národních (jen v USA jich působí cca 2 milióny, v Indii 1–2 milióny, v Evropě 3–4 milióny). Tyto organizace a aktivity naznačují mnohým „starým“ vládcům – politikům postiženým nemocí mocných (která se projevuje neschopností se o moc dělit), že nastává nová éra demokratizace a vývoje společnosti. Pokud bychom brali vážně Václava Klause, který v aktivitách NGO – „ngoismu“, „ekologismu“ a občanské společnosti spatřuje největší nebezpečí demokracie a svobody¹¹, pak bychom, vzhledem k uvedenému trendu, měli považovat za zázrak, že vyspělý svět není zmítán permanentní krizí a že nežije v novém otroctví. Ve skutečnosti je tomu právě naopak. Byl to také rozvoj nevládních aktivit a veřejného tlaku, který významně přispěl k posílení mírotvorných kapacit v 90. letech a k poklesu intenzity ozbrojených konfliktů v následném období, zejména tam, kde tomu politici tak nebrání. Byla to opět internacionální občanská aktivita (včetně tzv. antiglobalistů), která má největší podíl na transformaci politiky strukturálního přizpůsobení, jež v řadě případů přispěla ke vzniku konfliktů a prohloubení sociálně ekonomických problémů v rozvojovém a postkomunistickém světě, což nyní již přiznává řada světových ekonomů včetně Miltona Friedmana¹². Jsou to tedy spontánní nevládní občanské aktivity, které dávají naději, že se ve světě prosadí principy soudržnosti, a nikoli egoistické zájmy etnocentrických států a jejich populistických vůdců, hájících pod pláštíkem nefunkční OSN status quo a privátní zájmy velkých společností a sponzorů.

Uvedené téma a otázky, stejně jako řada dalších, jsou v práci zatím jen naznačeny a představují další rozsáhlé pole působnosti společenských věd.

Shrnutí, které je tu místo skutečného závěru, sotva může být jiné než kontroverzní: na jedné straně to vypadá, že naše vyspělá a inovativní společnost ztrácí schopnost kontrolovat síly a konflikty, které generujeme, na druhé straně máme čím dále více informací a možností, jak uvedené síly a konflikty dostat pod kontrolu a řešit. Záležet přitom tedy jen na vůli a schopnosti povznést se nad individuální a krátkodobé zájmy spotřebitelů a politiků.

Diskutovaná témata bezpochyby svádějí k subjektivní a poněkud černobílé interpretaci – k jednostrannému popisování příkladů bezpráví, které často „anonymní“ hegemoni trhu a politiky bez skrupulí páchají na slabých a bezbranných obětech. Předpokládáme však, že uvedené kritické pojetí, zaměřené zejména na negativní

11 Viz tvrzení Václava Klause: „Občanská společnost je polemika se svobodnou společností a je povinností každého demokrata ze všech svých sil, do konce svých věků proti ní bojovat.“ Nešťastný debakl zeleného osamělce, Právo 14. 7. 2005. Nebo v článku Na cestě k svobodě a trhu: „Není možné naslouchat dnes populárním ‚-ismům‘ (jako je multikulturalismus, humanrightismus, ekologismus, supranacionalismus, komunitarismus, feminismus, NGOismus, atd.). Tyto ‚-ismy‘ k větší svobodě nepřispívají, naopak ji ohrožují.“ Hospodářské noviny, 16. 11. 2006 (iHNED.CZ [http://hn.ihned.cz/index.php?p=500000_d&article\[id\]=19769730](http://hn.ihned.cz/index.php?p=500000_d&article[id]=19769730))

12 Michael Hirsch: The Change Agent, Milton Friedman made a maverick ideology into a secular religion (<http://www.msnbc.msn.com/id/15770837/site/newsweek/page/2/>, nebo <http://www.cato.org/special/friedman/friedman/friedman4.html>).

aspekty současného vývoje, byť je lze v určitých ohledech považovat za jednostranné či subjektivní, je zcela na místě a rozhodně potřebnější než přístup opačný, tj. glorifikace úspěchů, zamlčování a maskování současných globálních problémů nebo utvrzování představ, že se nás netýkají.

Publikaci doplňuje sada příkladů, které mohou sloužit jako podklad pro školní (studentská) cvičení, semináře a práce. Jejich cílem je poskytnout otázky a inspiraci pro diskusi studentů a také naznačit témata jejich odborných prací a dalších výzkumů. Příklady, náměty a otázky jsou strukturovány do tří tematických okruhů: a) původní obyvatelé, globalizace a sociální hnutí; b) problémy rozvoje, globalizace a chudé země; c) současné války a ozbrojené konflikty a jejich proměna. Každý cvičební text – příklad začíná citací nebo stručnou charakteristikou problému, resp. konfliktu; následuje formulace otázek naznačujících možnosti samostatného výzkumu a výběr nejdůležitějších informačních zdrojů. Snahou je nabídnout některá zajímavá (známá i méně známá) témata, která se vztahují (nejen) k obsahu předchozích textů, a prostřednictvím několika otázek či úkolů ukázat, jakým směrem by se mohlo ubírat studium dané problematiky. Uvedené příklady pro cvičení je však třeba vnímat spíše jako naznačení typů možných problémů a jako popud ke kritickému přemýšlení o nich, tedy nikoliv přímo jako návod, jak případné studie zpracovávat.

„Ještě se nám nikdy nedařilo tak dobře, ale může se nám dařit ještě lépe, a to především těm, kteří takové životní šance jako my (ve vyspělém světě) nemají. Proto jsme povoláni k tomu, abychom svobodu aktivně a smysluplně naplňovali a rozvíjeli, neboť vývoj může všechno změnit, a jestliže zůstaneme nečinnými, pak nebezpečí komplikací a krizí vzroste.“ (Ralf Dahrendorf)¹³

„Pokud fakta neodpovídají teorii, změňte fakta.“ (Albert Einstein)

13 Ralf Dahrendorf: Hledání nového řádu. Paseka 2007, s. 27; originál Auf der Suche nach einer neuen Ordnung. Vorlesungen zur Politik der Freiheit im 21. Jahrhundert. C.H. Beck, München 2003.